

СРПСКА БАШТИНА

ИНСТИТУТ
ЗА СРПСКУ
КУЛТУРУ

Издавач
Институт за српску културу

За издавача
Проф. др Будимир Алексић

Уређивачки одбор
Проф. др Будимир Алексић, Никшић
Академик Зоран Лакић, Подгорица
Академик Проф. др Алексиос Панагопулос, Грчка
Проф. др ГенADIЈ Филипович Коваљов, Вороњеж, Русија
Проф. др Ашот Галстјан, Јереван, Јерменија
Доц. др Александар Николаевич Сквозников, Самара, Русија
Др Катина Димитрова, Велико Трново, Република Бугарска
Проф. др Љубомир Милутиновић, Бања Лука
Проф. др Александар Стаматовић, Источно Сарајево
Проф. др Драга Мاستиловић, Источно Сарајево
Проф. др Михаило Шћепановић, Београд
Проф. др Дејан Микавица, Нови Сад
Проф. др Горан Васин, Нови Сад
Проф. др Далибор Елезовић, Косовска Митровица
Проф. др Мирослав Додеровић, Никшић
Доц. др Дмитриј А. Шевченко, Ростов на Дону, Русија
Доц. др Душан Игњатовић, Никшић
Др Миодраг Чизмовић, Никшић
Др Радисав Маројевић, Никшић
Др Васиљ Јововић, Никшић

Главни уредник
Др Никола Маројевић

Гостујући уредник
Проф. др Далибор Елезовић, Косовска Митровица

Штампа
Арт–Графика, Никшић

Тираж
500

Адреса издавача
Булевар 13. јула 21/3, 81400 Никшић, Црна Гора

Часопис је индексиран у:

Часопис је суфинансиран на конкурсy Министарства културе Црне Горе за 2022. годину.

СРПСКА БАШТИНА

година VII, 1
Никшић
2022

Упутство ауторима

Рукописе (до 60 000 знакова) и приказе (до 12 000 знакова) треба слати у електронској форми (са коришћеним фонтовима) на CD-у на поштанску адресу: Институт за српску културу, Булевар 13. јула 21/3, 81400 Никшић, Црна Гора, или на е-mail: marojevicnikola@gmail.com. Комплетан рукопис садржи: пуно име и презиме аутора, пуни наслов рукописа, комплетан списак коришћене литературе, контакт адресе аутора, сажетак (до 150 ријечи) и 5–10 кључних ријечи на језику аутора и једном од свјетских језика.

Цитате који имају три и више редова треба издвојити у тексту увлачењем са лијеве маргине и за једну величину мањим словима. Наслови наведених књига и периодике треба да буду итализовани, а текстове из периодике и зборника треба означавати двоструким наводницима („“), осим у случају да се ради о наводу унутар навода («»).

При упућивању на литературу и при цитирању треба користити харвардски начин: упути се налазе у самом тексту, у (облим) заградама, гдје треба навести презиме аутора, годину издања текста и број странице (годину и број странице треба раздвојити двотачком), а затим, у списку литературе навести све податке за библиографску јединицу.

Приложени рукописи не смију бити претходно објављивани у цјелини. Рукописе рецензирају два анонимна рецензента.

Instructions for the authors

Manuscripts (to 60 000 characters) and reviews (to 12 000 characters) should be sent in electronic form (together with the used fonts), on a CD, to the following mailing address: Institut za srpsku kulturu, Bulevar 13 jula 21/3, 81400 Niksic, Crna Gora, or by e-mail to marojevicnikola@gmail.com.

A complete manuscript should contain the author's full name, the full title of the manuscript, a complete list of references, the author's contact details, an abstract (up to 150 words) and 5-10 key words in the author's native language as well as in one of the world languages.

The quotations of or exceeding three lines should be separated from the rest of the text by pulling the left margin in and by a font one size smaller from the rest of the text. The titles of the cited books and periodicals should be italicised and the articles from the periodicals and collections should be placed under double quotations („“), unless in those cases in which there is a quotation within a quotation («»).

While referring to the literature and citing sources the authors should apply Harvard referencing style: referencing should be done in the text itself, inside the (round) brackets in which case one should quote the author's surname, publication year and page number (the year and the page number should not be separated by column). When composing a list of references one should quote all the details for each bibliographical unit.

The submitted manuscripts must not be previously published in full.

The manuscripts are read by two anonymous reviewers.

Садржај

Језик и књижевност

Радмило Маројевић, Његош је рођен 1. новембра 1811. године	9-23
Слађана Алексић, Теоријски проблеми историје књижевности	24-33
Росанда Бајовић, Катарина Косача и Јелена Мара Бранковић, последње босанске краљице у књижевности и историографији	34-70
Емилија Д. Реџић, Лексика свадбених обичаја у Сиринићкој жупи	71-81
Момчило Голијанин, Књижевно стваралаштво Миладина Ковачевића (Јакова Гробарова)	82-89

Историја и историографија

Будимир Алексић, Ободска штампарија	93-101
Божидар Зарковић, „Красни цвет доброг корена“ – Стефан Немања у борби за државу и „Царство небеско“	102-115
Весна Милојевић, Вести о досељавању избеглица у Србију из „Граова предела ерцеговачког“ за време епидемије куге 1837. године	116-122
Раденко Шћекић, Цртице из историје Полимља и Потарја	123-139
Бранко Шапоњић, Односи Србије и Албаније 1914-1915.	140-148
Филип Д. Вучетић, Устав за Књажевину Црну Гору 1905. и његове карактеристике	149-158
Иван С. Радуловић, Архивски фондови и збирке Архивског одсека Никшић	159-167

Философија, умјетност

Радисав Маројевић, Сартр и могућност човјечијег постојања	171-180
Јелена Д. Станивуковић, Музичко-педагошки профил Стевана Стојановића Мокрањца	181-192

Прикази

Раденко Шћекић, Нова књига др Жарка Лековића	195-196
Љубомир И. Милутиновић, Књига изазовне садржајности	197-199
Жарко Лековић, Раскривање српске историје	200-203
Будимир Алексић, Нова Бећировићева књига о Ловћенској капели	204-207
Момчило Голијанин, Панегирици Светозара Ђуришића	208-210
Наташа Лучић, Све о епским пјесмама „на народну“	211-220

Спиридон Булатовић, Дубина неба 221–222

In memoriam

Будимир Алексић, In memoriam: Проф. др Марко Јачов (1949–2022) 225–226

Архива

Новак Килибарда, Политика и језик 229–231

Владо Стругар, Предлог питања црногорском народу о Српству и о
могућем уједињењу Црне Горе и Србије 232–239

Вести о досељавању избеглица у Србију из „Граова предела ерцеговачког“ за време епидемије куге 1837. године

Весна Милојевић

Историјски архив,
Краљево

УДК 364-
56:616.9(497.11)“1837”

Сажетак: Рад се бави питањем досељавања избеглица из Херцеговине у време епидемије куге која је харала у Србији 1837. године. У грађи која се односи на рад санитарне службе забележени су интересантни подаци о избеглицама из Грахова, из Херцеговине, које је било предмет борбе између Црне Горе и Турака. Вести се односе на евиденцију избеглица из Грахова у карантинима и податке о њиховом насељавању у Подрињу као и проблемима са којима су се сусретали у новом крају.

Кључне речи: Грахово, Херцеговина, епидемија куге, карантини, XIX век.

Област историје здравствене културе није довољно истражена, тачније, није јој посвећена довољна пажња истраживача. Обим истраживања, заправо није у сразмери са значајем оваквих тема, обзиром на последице које су поједине болести епидемије остављале за собом. Кнежевина Србија по свом положају, још увек није била самостална, али јој је Хатишерифом из 1830. било дозвољено да организује и здравствену службу. „Граница Београдског пашалука, односно Србије, после другог устанка сматрана је као међа која је раздвајала провинције Турског царства – додуше нешто уређенија, јер су Српске власти посвећивале више пажње“¹. Границу је крајем 1830. и почетком 1831. године, обишла Руско-турска комисија (Коцебу, Сашаљски и Пебип – ефендија), на основу чега је Коцебу израдио посебну карту 23. априла 1831. године. На основу ње, извршено је разграничење између Турског царства и кнежевине Србије. Гранична линија између кнежевине Србије и Аустријске монархије ишла је реком Савом и Дунавом.¹

Важан део здравствене службе, која се најпре налазила у саставу Министарства унутрашњих дела, послова, чинили су карантини и погранични састанци, установљени дуж читаве Српске границе. Ипак, можемо рећи да су најзначајнији били Алексиначки ка-

рантин, на Цариградском друму и Мокрогорски карантин, оба на граници са Турском. Мокрогорски карантин је контролисао мере здравствене заштите на важној комуникацији која је ишла према Дрини, односно Вишеграду и даље ка Босни, Херцеговини и Приморју.²

Карантини и састанци дуж границе, заједно су чинили санитарни кордон и као установе државног апарата спроводили су мере заштите државе и народа од ширења епидемија заразних болести из других земаља, пратећи све појаве и појединце који су у време епидемија морали да прописано време проведу у карантину, уз пуну примену свих карантинских мера и прописа. Важан задатак мокрогорског карантина, осим прихватања путника био је такође и прихватање избеглица, тачније, избеглих фамилија које су пребегавале у Кнежевину Србију из предела у саставу Турске. Карантини нису само спроводили мере заштите државе и народа од ширења епидемије заразних болести из других земаља, они су као установе државног апарата пратили све појаве и појединце, прикупљајући важне информације. Странци који су долазили на границу били су из различитих друштвених категорија и били су усмерени у различита места у Србији. Они који су долазили из удаљенијих крајева доносили су различите информације и сазнања и саопштавали их властима у карантину.³

Грахово је представљало гранични простор између Црне Горе и турске територије у Херцеговини и говорило се да је кључ тога региона. Стога је било предмет сталног сукоба Црногораца и херцеговачких Турака. Из тог разлога, становништво Грахова је страдало и било приморано на избеглиштво у Србију. Тако у рапорту директора Мокрогорског карантина Матеје Христића, сердару Јовану Мићићу⁴ стоји да Христић, сматрајући својом дужношћу ”известија учинити, да су девет фамилија србски у који-

² Исто, стр. 15–18.

³ Далибор Елезовић, Информација Мокрогорског карантина из 1838. године о нападу Црногораца и Херцеговаца на Клобук, *Српска башишина*, 1 (2021), 144.

⁴ Јован Мићић рођен је 1787. године у Мачкату на Златибору, где су му се родитељи населили доласком из Црне Горе. Када је Јован био мали, родитељи му се са децом враћају у стари завичај и насељавају у Горњу Морачу. Поред Јована, родитељи су имали још два сина Јоксима и Пера и једну кћи Анђелију. За време Првог српског устанка 1804. године, цела породица Мићић напушта Црну Гору и насељава се у Рожанство код Ужица. Јован ступа у редове устаника. Показао се као изузетно храбар и способан човек. Био је близак саборац са кнезом Милошем Обреновићем. Угушењем устанка 1813. године, није побегао у иностранство, већ је отишао у хајдуке. Заједно са Милошем Обреновићем, један је од организатора Другог српског устанка, 1815. године. Учествовао је у многим борбама против Турака, на Златибору, Таламбасу у Драглици, Рудинама, Кукутници испод Мучња, Лозници, Љубићу, Дружетићима, Драгачеву итд. Кнез Милош је поставио Јована Мићића 1815. године за старешину Рујна, а 1825. године за кнеза Рујанске кнежевине. Од 1839. до 15.09.1842. године, био је начелник Ужичког округа, звање сердара додељено му је 1830. године, а чин пуковника 1835. године. Сменом династије Обреновића и поновним доласком на власт Династије Карађорђевић, између осталих ухапшен је 1842. године и Јован Мићић. Интересантан је извештај полиције о његовом хапшењу из ког се види да је ”покушао” пружити отпор, али га је полиција уз помоћ оружја савладала. Затворен је у Гургусовачку кулу (данас Књажевац), где је умро у највећој беди и болу 1844. године, тамо је и сахрањен.: Перо Пећинар, *Сеобе кроз Ужички округ у XIX веку*, Ужице 2012, стр. 21.

ма се састоји 57 душа из Граова предела Херцеговачког” пребегли у Мокрогорски карантин.⁵

Највећа територијална јединица у ондашњој Србији Рујански срез, подељен је 1850. године на два мања среза: Ариљски и Златиборски. У то време, поред њих била су још три среза: Рачански, Црногорски и Моравички, а нешто касније формиран су Ужички и Пожешки срезови. На овом простору се налазио Мокрогорски карантин који је био изузетно важан у систему санитарне заштите Србије од ширења куге.⁶

Директор Мокрогорског карантина, Матеја Христић јавља Јовану Мићићу 6. августа 1837. године да су пристигле избегле српске фамилије Граовљана. У наставку рапорта, Христић наводи да су пребегли 31. протеклог месеца, дакле августа 1837. године. Осим ових података, директор Мокрогорског карантина, даље образлаже разлоге и каже: ”више поменути Граовчани, из узрока што су им куће њиве попаљене са свим”.⁷

Треба подсетити на значај и важност положаја који је Грахово у овом периоду имало, као важно стратешко место, те је из тог разлога било изложено сталним сукобима (Црногораца и Херцеговаца са Турцима). Значај Грахова, у овом периоду, најбоље презентује Бранко Павићевић – ”ко год да је држао Грахово имао је кључ Херцеговине – то су знали и Турци и Црногорци. Борба на живот или смрт за Грахово почела је средином тридесетих година 19. века и трајала је пуне две деценије”.⁸ Након вишегодишњих сукоба око Грахова, мировни уговор између Црне Горе и Османског царства, који се односио на овај проблем, потписан је на Цетињу 20. октобра 1838. године.⁹

У образлагању узрока бежања граховских породица, Христић пише „од зулума надлежног им Али-паше Столчевића.“ Зулум је некако широк појам, а за стварно стање најсликовитије говори израз у наставку документа „куће сасвим спаљене“. Зато су ове фамилије често пристизале без икаквог иметка: без стоке, без личних ствари и предмета, без новца и хране, измучени од пута... Зато је у карантинским списковима долазећих избеглица, врло често, нажалост у опису лица која су ступала у карантин, тачније у напмени уписивано само „телесне аљине“. Важан је, наравно, и део документа у коме директор Мокрогорског карантина говори о владару кнезу Милошу Обреновићу, тачније, његовом односу према избеглим Србима, који су под терором Турака прелазили (склањали се) у Кнежевину Србију, што је у домену унутрашње политике било сврсисходно за обе стране. Христић објашњава да „они пребегавају у отачество наше а под покровитељством свеитлеише-

⁵ Државни архив Србије, Збирка Varia, бр. 2631.

⁶ Исто, стр. 6

⁷ Исто.

⁸ Бранко Павићевић, „Саздање црногорске националне државе 1796–1878”, у: Историја Црне Горе (књига четврта, том други), Подгорица: Историјски институт Црне Горе, Новинско јавно предузеће Побједа.

⁹ Турски (Османски) извори за историју Црне Горе (1700–1913), Књига I, Том III, приредио Ш. Растодер, Подгорица: ЦАНУ, 2018, 1615–1616; Далибор Елезовић, Информација Мокрогорског карантина из 1838. године о нападу Црногораца и Херцеговаца на Клобук, 146.

га књаза и милостившега господара наша“. Ово је најзахвалније појаснити у контексту Сретењског устава којим је у Србији укинута, забрањена ропство, трговина робљем али и укидњем кулука. Ово потврђује и Нацрт Устава за Кнежевину Србију из 1838. године у делу о устројенију судова за процесе члан 22.“ Сваки род кулука забрањен је у Србији, и никакво захтевање кулука у Србији није дозвољено“¹⁰

Још важније су информације о додељивању земље овим породицама, што је обично значило и трајно насељавање на територију Србије. Христићев рапорт старешини среза Рујанског садржи и још једну важну информацију. Она се односи на обавезни период карантинирања који је у овом периоду, август 1837, био подигнут „указом књажевским“ на двадесет дана карантинирања. Зато је важно појаснити да је дужина периода карантинирања варијала односно зависила од општег стања здравља, при чему се наравно мисли на епидемије у Кнежевини, а кретала се у распону од 3 до 5, 7, или као у овом случају читавих двадесет дана. Оволико трајање карантина, води нас до закључка да је постојала, трајала епидемија куге, па тиме и могућност њеног ширења, продора у отачество наше.¹¹

При крају рапорта директор карантина појашњава да Указом прописани период карантинирања на Мокрој гори проводе „контумацисти из предела Скадарског (места) Јане, Призрена и Пећи“ у карантину „опстојавају“, док се „контумацисти из отачества нашег што се из предела босанског и херцеговачког у отачество своје повраћају“. Директор мокрогорског карантина закључује да је у карантину „добро стање здравља и мира“ те у наставку каже „а како овде тако дознајући карантин, да е и у овоме пределу, њему соседном здраво и мирно“.¹²

Озбиљнији сукоб у области Херцеговине, ближе Грахову десио се 1838. године, реч је о нападу на Корјениће. Наиме, овај догађај спомиње се у руској дипломатској кореспонденцији, из које сазнајемо да је у Дубровнику крајем маја постојало сазнање да се „већ двадесет дана“ говорило о упаду Црногораца у Корјениће, које су том приликом попалили и убили „неколико Турака“. Истовремено су успели загосподарити Граховом, те се из тог разлога турска војска купила, намеравајући да поврати исто. Након вишегодишњих сукоба око Грахова, мировни уговор између Црне Горе и Османског царства, који се односио на овај проблем, потписан је на Цетињу 20. октобра 1838. године.¹³

Из грађе *Књажевске канцеларије* читамо да су избегли Граховљани добили земљу и били насељени у Подрињу. Тако Команда подринско–савска пише кнезу Милошу, који се налазио у Крагујевцу: да су из села Грахова што га је спалио Али-паша Столчевић добегла 72 сељака у Срез азбуковачки и моле да се ту настане.¹⁴

¹⁰ Дипломатско представништво Србије у Цариграду, Том I, 1830–1858, Београд 2015, стр. 230.

¹¹ Државни архив Србије, Збирка *Varia*, бр. 2631.

¹² Исто.

¹³ Далибор Елезовић, Информација Мокрогорског карантина из 1838. године о нападу Црногораца и Херцеговаца на Клубук, 146.

¹⁴ ДАС, КК, XXXVII–1526, 1836, октобар 30, Шабац, № 3431.

Након тога је кнез Милош, упутио писмо Лази Теодоровићу, војном команданту у Шапцу, којом је одобрио да се породице из Грахова настане у Срезу азбуковачком и да им се доделе празне турске куће.¹⁵ Насељавање Граховљана у Србији није протицало лако, јављали су се проблеми са храном и егзистенцијом ових породица. Команда подринско–савска писала је кнезу Милошу у Београд да су Граховљани смештени у Крупини у Срезу азбуковачком по турским кућама остали без хране. Нису имали хране ни за себе, ни за стоку. У писму се наводи да је у том срезу заостало од десечарског кукуруза још 4138 ока, а пшенице 2365 ока.¹⁶ Поред проблема са храном, избеглице из Грахова су имале проблеме и са стамбеним збрињавањем. Тако Команда подринско–савска пише кнезу Милошу да је у Азбуковачки срез досељено из Грахова 9 породица са 57 чланова; међутим, тамо није имало места за њихово насељење.¹⁷

Граховске породице које су биле насељене у Срезу азбуковачком, врло вероватно због проблема у новом завичају, желеле су да се врате у Грахово. Старешина Среза је писао о томе команди подринско–савској, где их обавештава да су Граховљани били настањени на турским баштинама, те да су добили доста земље и баште, готове куће и воденице. Ипак, покушали су да побегну у Босну, тобож у жељи да се врате у завичај, јер је њиме овладао владика црногорски.¹⁸ Из следећег писма Команде подринско–савске кнезу Милошу сазнајемо да су Граховљани били насељени крај Дрине у селима Крупини и Лоњину. Због проблема са храном и смештајем они су покушали да пребегну у Босну. Међутим, били су спречени у томе и ухапшени. Органи Команде подринско–савске сматрали су да Граховљане треба преселити са границе, односно Дрине у унутрашњост Србије.¹⁹ Проблем са насељавањем Граховљана је потрајао и кнез Милош је Команди подринско–савској, упутио писмо у коме се каже да Граховљани имају могућност да изабере или да се селе у унутрашњост, или да оду у Босну.²⁰ Одговор Команде подринско–савске је гласио да сви Граховљани желе на пролеће да се врате у завичај.²¹

Грахово је тридесетих година XIX века било предмет сукоба између Црногораца и херцеговачких Турака. Из тога разлога је један део граховских породица био принуђен да се сели у Србију о чему бележе извори настали у Мокрогорском карантину. Како је у то време харала куга на простору Турске, Граховљани су за улазак у Србију морали да прођу карантинску процедуру. Извори сведоче да су граховске породице добиле земљу и турске куће у Подрињу и да су тамо насељене. Било је проблема око њиховог смештаја и исхране и стога су намеравали да се врате у Грахово или оду у Босну. До

¹⁵ КК XXXVII–1526, 1836, новембар 5, Крагујевац, № 4397.

¹⁶ КК XXXVII–1564, 1836, децембар 12, Шабац, № 4996.

¹⁷ КК XXXVII–1754, 1837, октобар 24, Шабац, № 4364.

¹⁸ КК XXXVII–1828, 1838, септембар 17, Крупина, № 3147.

¹⁹ КК XXXVII–1828, 1838, септембар 29, Шабац, № 1271.

²⁰ КК XXXVII–1828, 1838, октобар 7, Крагујевац, № 3147.

²¹ КК XXXVII–1828, 1838, октобар 17, Шабац, № 1350.

њих је након тога дошла вест да је Грахово ослободио владика црногорски и због тога су намеравали да се врате у стари завичај.

Извори:

Државни архив Србије, Књажевска канцеларија XXXVII (ДАС, КК, бр. XXXVII)
Државни архив Србије, Збирка Varia (ДАС, Varia)

Литература

Дипломатско представништво Србије у Цариграду, Том I, 1830–1858, Београд 2015,

Елезовић Далибор. *Информација Мокрогорског каранџина из 1838. године о нападу Црногораца и Херцеговаца на Клобук*, Српска баштина, 1 (2021), 143–149.

Љушић Радош. *Кнежевина Србија (1830–1839.)*, Београд: САНУ, 1986.

Павићевић Бранко. „Саздање црногорске националне државе 1796–1878”, у: *Историја Црне Горе (књига четврта, том други)*, Подгорица: Историјски институт Црне Горе, Новинско јавно предузеће Побједа, 2004.

Пећинар Перо. *Сеобе кроз Ужички округ у 19. веку*, Ужице: П. Пећинар, 2012.

Vesna Milojević

NEWS ABOUT THE IMMIGRATION OF REFUGEES TO SERBIA FROM THE „GRAO REGION OF HERZEGOVINA“ DURING THE PLAGUE EPIDEMIC IN 1837.

Summary

The article deals with the question of a refugee from Herzegovina during the plague epidemic that ravaged Serbia in 1837. Interesting information about refugees from Grahovo, Herzegovina, was noted in the letters addressed to the Sanitary Service. Grahovo was the subject of a struggle between Montenegro and Turak. The news refers to the records of refugees from Grahovo in quarantine and the tax on their population in Podri, as well as the problems they encountered in the new region.

Keywords: Grahovo, Herzegovina, plague epidemic, quarantine, 19th century.

СIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISSN 2337-0939 = Српска баштина
COBISS.CG-ID 32089360

ISSN 2337-0939

9 772337 093000 >